

Pleinen ingedeeld naar functie en schaalniveau

CATEGORISERING KAN HULPMIDDEL ZIJN VOOR VERSTERKEN IDENTITEIT

PEPIJN KLAASSEN

Er bestaat een steeds dringender behoefte aan een kwalitatief goede en bruikbare openbare ruimte. Door afnemende budgetten en een terugtrekkende overheid wordt het echter steeds moeilijker om adequaat te reageren op ontwikkelingen in de stad. Vooral bij multi-functionele ruimtes als pleinen blijkt er te weinig inzicht te bestaan in functie, gebruik en potenties. Een categorisering van pleinen, gebaseerd op de rol van de ruimte voor de omgeving, kan een geschikt hulpmiddel zijn bij het nemen van beslissingen over de openbare ruimte.

Pleinen vormen een belangrijk onderdeel van de dagelijkse leefomgeving. Al eeuwenlang heeft deze vorm van openbare ruimte plaats geboden aan diverse activiteiten. Pleinen zijn door hun afwijkende vorm in het stedelijke weefsel en de meervoudige gebruiksmogelijkheden een belangrijk bestanddeel van de ruimtelijke verscheidenheid.

Het is voor de lokale overheid nauwelijks mogelijk om alle ontwikkelingen in de stad te toetsen op hun effecten voor de openbare ruimte. Gebrek aan basiskennis van de openbare ruimte hindert het begeleiden of sturen van deze ontwikkelingen.

In veel gevallen moeten daarom in een latere fase alsnog dure ingegrepen worden uitgevoerd. De terugtrekkende rijksoverheid en de afnemende budgetten noodzaken gemeentelijke overheden om nog meer op de juiste manier en op het juiste moment op te treden. Daarnaast komt een belangrijk deel van de vorming van de openbare ruimte te liggen bij de gebruikers. Zij moeten een grotere betrokkenheid tonen dan voorheen.

WANDVORMING

Een belangrijke stap op weg naar meer inzicht is het vereenvoudigen van (een deel van) de complexe werkelijkheid. Hoezeer ook de historie, vorm, functie, gebruik en potenties onderling verschillen, een categorisering van pleinen op basis van relevante kenmerken is mogelijk. De veelheid aan pleinen kan zo worden teruggebracht tot een overzichtelijk aantal groepen.

Een plein wordt hier opgevat als een publiek toegankelijke buitenruimte die: wat betreft vorm wordt bepaald door zowel de lengte- als de breedtemaat, een overlap heeft met minimaal één doorlopende lineaire ruimte (de toevoerstraten), in meer of mindere mate wordt begrensd door middel van wandvorming,

en de verblijfsfunctie als voornaamste functie van de ruimte heeft.

De categorisering is op twee aspecten gebaseerd; enerzijds de ligging in het stedelijke weefsel en het schaalniveau van de functie, anderzijds speelt de functie van het plein voor de omgeving een rol.

BEELDBEPALEND

Het meest primaire plein is het plein dat slechts een oriënterende functie vervult, en waar nauwelijks voorzieningen voorkomen. In de categorisering wordt een onderscheid gemaakt tussen 'het plein als vorm' op buurt- en op wijkniveau. Op buurtniveau zijn deze pleinen de kleinschalige verkeerskruisingen, parkeerplaatsen of plantsoenen. Deze pleinen hebben meestal een klein oppervlak en een groene aankleding. Speelvoorzieningen komen er niet voor. Ook op wijkniveau hebben deze pleinen een functie voor het autoverkeer en herbergen ze vaak parkeerplaatsen en groenvoorzieningen, maar deze pleinen zijn doorgaans groot met veel open ruimte tussen de wanden. Ook komen ruimtelijke accenten, zoals grote standbeelden, fonteinen en beeldbepalende gebouwen vaak voor.

RECREATIE

Het 'recreatieplein' heeft als kenmerk een inrichting met groen- en speelvoorzieningen. Op wijkniveau zijn dit de grotere centraal gelegen pleinen. Vanwege de grootte zijn ze minder besloten. Recreatiepleinen hebben nauwelijks een functie voor het verkeer, en voorzieningen zijn in de panden aan deze pleinen niet of nauwelijks aanwezig. Een enkele school, café of kerk kan een intensiever gebruik van de ruimte opleveren, maar overheersen doen deze functies niet.

Dit is wel het geval bij het 'voorzieningenplein': hoofdzakelijk kleine en middelgrote pleinen, met een concentratie van voorzieningen voor een buurt of wijk. De meeste pleinen hebben ook een verkeersfunctie, die belangrijk kan zijn voor het functioneren van de voorzieningen. Er is



Plein in een tuinstad. Foto: Kees Swart.



De rotonde bij het Tropenmuseum in Amsterdam heeft ook een oriënterende functie.

veelvuldig sprake van rijdend verkeer en parkeren. Opvallend is dat alle ruimten in deze categorie tamelijk open wanden hebben en dat groenvoorzieningen ontbreken.

TUINSTAD

Een aparte positie wordt ingenomen door de pleinen in de kleinere, compacte wijken met een tuinstad-karakter. De pleinen vormen het centrum van de wijk. Het zijn vrij kleine pleinen met voornamelijk een recreatieve functie, maar er kunnen ook aanliggende voorzieningen zoals scholen en winkels zijn. De pleinen zijn in samenhang met de omgeving gebouwd, zodat er identieke of vergelijkbare wanden te vinden zijn. De meeste pleinen hebben een ruime lengte-hoogteverhouding, wat goed past bij het open en landelijke karakter van veel tuinstadwijken.

Ook het 'stadsplein' neemt een uitzonderlijke positie in. De pleinen in deze categorie hebben een belangrijke plaats in het weefsel van de stad: vaak liggen ze redelijk centraal. De middelgrote pleinen hebben veelal een belangrijke functie voor rijdend verkeer en parkeren. Op de pleinen die louter als voorzieningencentrum fungeren, is meestal een groot aandeel van de detailhandel in (semi-)duurzame artikelen te vinden.

De voorzieningen voorzien in een behoefte voor een stadsdeel, de gehele stad of de regio. Dit geldt ook voor de stadspleinen met een zogenaamde 'ondersteunen-

de functie'; ze maken deel uit van een voorzieningenconcentratie, maar zijn er niet het centrum van. Vaak is er een ruimtelijk accent in de vorm van een beeldbepalend gebouw. Groen- en speelvoorzieningen zijn er nauwelijks te vinden.

GERICHT

Met de categorisering kan doelgericht worden gewerkt aan en met de openbare ruimte. Door het karakter van een categorie als richtlijn, kader of uitgangspunt te nemen, kan gericht worden ingegrepen om problemen van een plein op te lossen. De ruimtelijke verscheidenheid kan vergroot worden door de identiteit van pleinen binnen een categorie te versterken. Op die manier wordt het voor de gebruiker ook duidelijker wat de rol van het plein is, zonder dat er standaardtypen pleinen ingericht moeten worden. Daarnaast kan het gebruikt worden bij het creëren van nieuwe stedelijke ruimtes. Tot nu toe wordt bij veel herstructureringen alleen aan-

geduid dat er een plein moet komen. Door aan te geven wat voor soort plein er in deze specifieke situatie nodig is, kan veel aan duidelijkheid worden gewonnen.

Met de categorisering van pleinen is getracht een passend hulpmiddel te bieden, zowel bij het bepalen van beleid voor de gehele stad als bij concrete herinrichtingen. Daarbij kan de categorisering nog worden uitgebreid met andere vormen van openbare ruimte, zoals verkeerspleinen, winkelstraten en hofjes.

Pepijn Klaassen studeerde als planoloog af aan de Katholieke Universiteit Nijmegen en is momenteel tijdelijk werkzaam bij de Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven. Dit artikel is gebaseerd op de scriptie *De plaats van pleinen in Nederlandse steden, een categorisering op basis van relevante kenmerken*.



Buurtplein met hoofdzakelijk recreatieve voorzieningen.